

ELI FINCI, PROCES, KRITIKA

Sagradili smo na pesku katedrale kratkog veka. (Andre Žid)

U nerazvijenim sredinama kao što je naša, gde sa desetak pročitanih knjiga i jednim obaveznim putovanjem u Zapadnu Mekku ljudi u peru stišu glas erudit, vrsnih književnih kultura, sudija superiornih prema ličnom treptaju i lucidnoj intuirici u umetniku, svaka se druga ozaknjena slučajnost može zaobići ali jedna ne: glas koji piše kod nas uživa gotovo uvek ne odgovara stvarnoj meri njegovog talenta i gotovo uvek premaša meru njegove stvaralačke prisutnosti u vremenu. Jedino zahvaljujući ogromnoj snazi inercije koja postaje navika mnogi na književni poslenik, inače jedva vidljiv iz perspektive radne, dijalektičke misli, „važi“ kao književni Aristarh, visinsko kulturno merilo i osvedočeno znanje razvitka. Dejstvo palanke, makar ona bila sastavljena iz većeg broja palanki i definisana kao velegrad, čini da takve ličnosti, ako poseduju nešto duha i sposobnosti da u drugima pobude laskave misli o sopstvenom duhu, postaju srećna zamena tvoračke angažovanosti i u mehanizmu popularnog, varljivo sjajnog prenošenja imena ostaju kao neka vrsta neproverenih dragoćnosti kojima niko ne zna ceštu ni mamenu i ipak traju neokrnute driskošu nezabužaća. Jedino sa tim saznanjima možemo stati pred činjenicom da jedan pozorlinski hroničar koji ne piše književnu kritiku važi kao eminentni kritičar jedne književne republike (vidi NIN posle Nove godine) i jedino se time može braniti prisustvu njegovih neizdatih knjiga na stranicama Prosvetne Enciklopedije. (U tom „svezanju“ stoji sa imenom Eli Finci, pored njige Više i manje od života i knjiga kritike Stvarnost i iluzije koja se medju nama nije nigde pojavila).

Prirodno je pitanje onda čime traže Eli Finci u našoj književnoj kritici, koje su njegove tačke oslonca, nosi li njegovu kritičko delo logiku novog, otvoreneg umetničkog reda, kojom bi se ugradilo u sistem nerušive odanosti procesu i zato u sistem otvorenih poticaja na promenu i obnavljanje u motivima kretanja stvari.

Pre svega, Finci je relativno malo napisao da bi se u ovom trenutku izvodile „definitivne“ analize njegovog kritičanskog posla. Svoje kritičarsko uverenje gradio je na različitim duhovnim osnovama, počev od arhainih preštava, po kojima je pisao doboar u puku, slikar epohe, do modernijih misli o autonomnom dejstvu umetnosti, zaobilaznih tokova u kojima se slikanje epoha ispoljava u snažnim duhovnim strukturama. Od socio-loskih šema i bukvizma tifonefjevske teorije književnosti do ematičnog uživanja: „Nazad u šturu banalnost provincijalnog realizma više ne sme!“ — ostoje je prostor u Fincijevim teorijskim pogledima koji je zahteva da bude teorijski ispunjen. I zato kad Finci 1948. strogou racionalističke tehnike u analizi i doslednošću ubedjene materialiste, u ime „prvočitne akumulacije kapitala“ obori u preštave Bojana Stupice zbog suvišnog spiritualizma, misticizma, „zamagljivanja nerealističkim elementima ibzenovskog i strindbergovskog teatra“, da bi u 1951-oj napravio dijalektički skok (motkom u vis, jer nedodatak prirodnim prevladavanjem jučerašnjih stavova) m s punim razlozima tražimo opravdanje takvom zaokretu pre u korenitim preobražajima: uslovljenu socijalnom i političkom situacijom nego u duhu unutrašnjeg preustrojstva kritičareve misli. Naravno, kao što je najgora sloboda bolja od najbolje despote i kao što je najgori nekonformizam bolji od idealnog tavorenja i Fincijev glas u horu avangardista značio je ohrabrenje, dalji pokret otkrivačkih energija i otskolski mišljenja; ako ne snagom vizionarne, vremenom nadahnute reči, oni tihim dejstvom kritičarskog autoreta snažio je nastojanje i razgovore nade.

Borba za slobodu izraza, tako uslovno označena, započeta i intensivno vodjena u šestoj deceniji ovoga veka beleži i neosporni, pozitivni, aktivistički udeo Elija Fincija. Dok je Zoran Mišić ratovao protiv tendencija domaćih književno estetskih petrolejki da postanu jedine luče marksizma u našem književnoj estetskom dučanu, i dok je Borislav Mihajlović varirao svoje onda dragocene simpatije za Mio-

dragu Pavlovića i Vaska Popu, Eli Finci je kao urednik otvaraо vrata književnosti „jereticima“, govorio na kongresu i književnim skupovima u prilog novoj duhovnoj situaciji, naglasavši da realističko i cincarsko „osećanje onog“ se koje nadosnilo ka zahtevu prema stvaralačkom činu ne može da bude, da znači i twočki odnos kritike prema delima. Stameniji u globalnom sudsaranju ideja nego u književnoj utakmici živimi odnosom prema delima, Eli Finci se na celoj dužini borbe pokazao kao neosporni, na potrebu u ljudini sudija razvita. Ako je senzibilnoj, duhovito ispaljenoj reči Borislava Mihajlovića nedostajao ideoleski udarni eksplosiv, ako se trezvenim, strasno razumnim polemljivama Zorana Mišića oprilika tвrdja žđanovska busija u glomaznoj citatologiji, Eli Finci je preciznim argumentom, prostranim idejnom aparatom domonišao ako ne presudne prednosti avantgarda ono neosporne potporne stubove. Ali kad se zanos stišao, kada je slojevitost literaturu pilila izborena za naš književni razvatak, kada su se idealni skoro izlizali u zatišju književnih sajona i kritičarskih žirija, i kada je svaki uzeo svoje, pokazalo se kao i na dobrom delu ostalih cehovskih saputnika, da Eli Finciju kritika nije životni, dramatski napregnut obraćun sa svetom nošen silinom unutrašnje potrebe, neoborive, samonike logice koja želi da uspostavi svoj sistem duhovnih vrednosti, već da su i njegov danačni kritičarski preol donele nijanse prilagodavanja, darovito osluškivanje trenutnih tendencija vremena i okolnosti. Kao u onoj starinskoj slici o Anteuju i njegovom obnavljajuću snagu u dodiru sa zemljom, Eli Finci je živeo dok se nadahnjavao procesom, živim gibanjem književnih sila. Izravno se *davanjem* a prešanju u *uzimanjem*. Treba istovremeno priznati da je Finci daleko onom kritičaru tipičnom reakcionarom koji u našoj sredini drži govore, uzbudjuje se preterano pred glasačkom lutijom i čije osana znači definitivnu verifikaciju naše zvanične književne politike. Pa ipak, nigrde u direktnom sudaru i muškom sučeljavanju, i Finci ostaje u pozadini sa ženskim smislim za situaciju i odnos, hrane-

ći pretstave budistički smirenih filozofa našeg književnog razvijata o nepotrebnosti svakog gro-planog akcije i svakog pojedinačnog procesualnog pulsiranja. Kao urednik jednog uvaženog književnog glasnika on pasivno rukuje temperamentima a povremenim pozoritvama ironikama javlja se „širim slojevima“ daveći mastionici po kojoj nezrelo pozorijno prvenče. Svoju književnu strigosć isključuje mahom na nemoćnim, kritičarske rukavice rezerviše za moćne i dejstvence ličnosti od uticaja. Tako je njegov slobodovanje pred Krležinom „Aretjem“ ukrašeno pseudoprizanjem u vidu jedne „filozofske dramske gatke“ a sav taloženi cinizam i surovost sudjelujući su se u posthumno gromoglasje nad Grozdanim Olujom. Na stranu sigurne razlike, relativnost sudova, na stranu prastari argumenti o ništavnosti svake presude, ako je kritičar svoje sudove doneo iz najintimnije saradnje sa delima, zar je nemoralno izložiti se riziku jedne zaštrene nevinje zablude u svoj osobnosti individualnog, a ne dozirati svoje misli svim vrstama ograda i pregrada da se u svemu tome na kraju pomoli nužna farsirska politika i političarski dendirizam.

Gовори се о Fincijevom ostrom Peru i nema lošeg humorističkih dozeteke o strogosti kritike nije počeo strelama u Finciju kritičara, ciljujući na preterane invektive njegovih pozorlinskih kritika. Tako se sistem književnih zabuna širi, umnožava, generalizuje, makar i u humanističkom rahu, i ne priznaju prava na reviziju osvetljenih vrednosti i tako, po starinskoj mudrosti da stotinu laži više čine nego jedna istina, ostaje u zaseku jedne profesionalne genijalnosti svaka i nekupljene revolt.

Za jednu kritiku koja ne želi da stane u kritičev razgledanju, krovčev predstveno je važno da zahvatiblje iz dubljih moralnih i osećajnih izvora čovekovih nastojanja da istovremeno bude tumač svog trenutka i tumač *sub specie aeternitatis*, da kumuje venčanju prolaznosti i vječnosti ako se ove dve reči ne bune takvom nasilju. Iz guste neprobjene šume pokreta, preno-

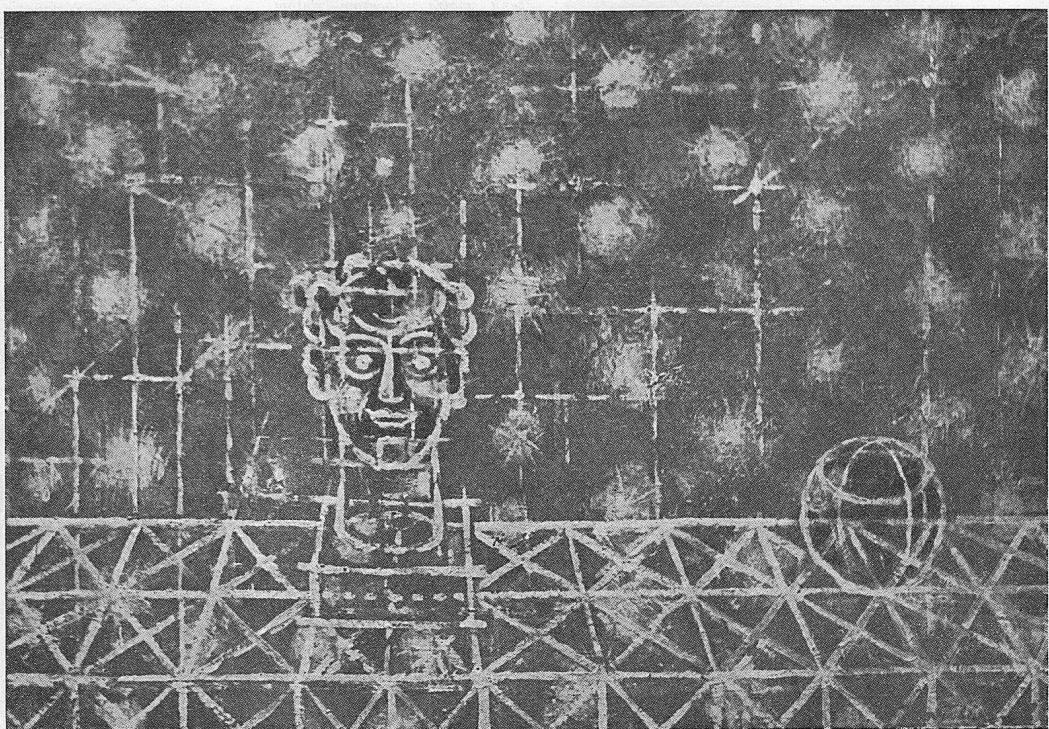
nja dejstava varljivih svetlucanja stvarnog napora duha ona ima da razluči *epur si muore* od okostalog, smisao od znaka, trajni elan od bezličnog nadničarstva. Predstavljena u slici, kritičareva služba je tragika čoveka koji ne-ma svoje kuće ni svojeg stalnog stanista a neprestano nastoji da dokaze kako poseduje i jedno i drugo. Osudjen da živi na ivicama sadašnjosti i večnosti, često ne iskapi ni jednu ni drugu. Ostajući u vremenu i prostoru čiji je dužnina ne sme da zaboravi rizik konacnog zaborava sopstvene reči ako jedino njima duge u jedino njima služi. Da bi se nastavio često mora kao ponornica da nestane prošenjem oku, da bi definitivno pohrko okrenuo koji se patetično naziva večnošću. Neprimetno možda, ali sigurno, takav kritičar vaja drugu svom unutrašnjem obliku, reprezentuje tvorački sloj rase, odabira buduće srodne lepote, gradi odricanjem a razgradjuje pohvalom. Njegovi gradilački zahtevi neprestano su usmereni u gornje projekcije ijudskosti, moralu, lepote. Otuda se od njega trazi najviši i najbolje; on mističavom organizacijom bića jer je čitavom organizacijom i odgovornim, i zato je besplodan napor jedinaca da svedu kritičara na jednu ili dve nasledjene linije ili da ih podrede isključivim imperativima nadmoćnih ideologija u okviru jednog trenutka. U sumi tih primarnih pitanja, preduslova za stvaralački kritičarski napor, kako se otključava unutrašnji duhovni profil Elija Fincija ispoljen u njegovim rečima?

Eli Finci je kritičar za koga bi, pored čestih glomaznih i sumnjično mislećih rečenica, Jovan Skerlić rado rekao: veda i zdravlja pamet. Njegov rad zato pokazuje u prvom redu polet suve ljudnosti, pokretljivosti instrumenata, večinu eklektičarskog prilagodjavanja delu. Njegova je literatura zato većinom štampanog teksta, hladno logiciranje, vešto branjena tezra, darovita procena težišnih sila koje jedan delo brane ne raspadanju. On ima dar da jasno vidi ideje i odnose dela i vremena i da ih pouzdano kaže: dar odličnog demonstratora ideja. Eli Finci budući pretežno intelektualna priroda razvijaju je ove svoje osobine na štetu drugih u istoj meri jezgrenih kritičarskih osobina: ne poseduje čulo za intimni treptaj u pesnici, za onaj infinitesimalni, patnički ili radostni trenutak indeterminizma u kom je u vulkaniskim prirodoma javlja spasonosna vizija, jezovit grči i slučajna poletnost intelekta. Fincijeva kritika nije radost od otkrivenih srodnosti, ozarenje, pravedni bol nad zatulatom umetničkom jedinkom kad se ova ne nalazi i ne snalazi u gustim mrežama iluzija i realnosti: i kad ukori i kad blagosilja ne uverava istovremenim disajnjem, ne govori sugestijom umetnika već premisama intelektualca rezonera.

Da, Finci je u kritici obrazac rezonera, bez najmanje pakosnog prizvuka u toj reči. Rezonera po osnovnom, intelektualnom tonu kritike koju piše, po trezvenjačkoj razboritosti, naprilitanoj učenosti, po surovoj škrnosti rečenice i kad je glamorna, po prigušenom zajedljivosti sudova, kad ih izriče — rezoner po centralnom odnosu prema kritici kao duhovnoj manifestaciji žive ljudnosti. Kritika Eli Fincija ne poseduje u dovoljnoj meri evokativni ili revokativni duh; ona se bavi problemima ali ih ne oživljava, secira ali ne izražava, ide na logični, analitični tok misli, ali ne ubedjuje njihovom energijom odnosa u rečenici, ni dubinom spontane kovibracije prema književnom tekstu. Stanje neutralne, svesvedjednosti prema kritičarem tekstu najporaznija je ocena njegovog posla. Većina Fincijevih kritičkih tekstova ostavlja to osećanje i treba samo pročitati jedan od njegovih boljih ogleda (Predgovor kritika Džordža Jovanovića) pa videti koliko je „sua svetlost uma“ koju je uzmosio u kritici Bogdan Popović, tako neznačna količina

ivan tabaković

svetlo, boja, prostor, 1959

mastavak na dvadesetoj strani

ELI FINCI, PROCES, KRITIKA

(nastavak sa šeste strane)

prema onoj drugoj, vlažnoj, ekspanzivnoj snazi ponesene strasti. Kakva vrela, uzbudljiva istočnja! Kakav borilački torzo! Djordje Jovanović, koji u početku nadrealističke i svoje avanture ispisuje himnu anarhičnom, raspojasanom haosu i želju nasuprotni osvjetljenom altruizmu, deklarisanom gradjanskoj socijalnosti, piše na koncu te avanture tekstove o odbrani čistote ljudskih odnosa „prava na život jedne novosadске služavke i dokazuje moralnu superiornost beogradskih kočijaša prema jednom već sakralnom beogradskom univerzitetskom profesoru. Za bogodanog kritičara sve je tu na domaku sluga, i dubina jedne samonikle ličnosti i prenošenje socijalnih i psiholoških dejstava, moralna uzoritost jednog neposrednog davanja i da ledekošnja unutarnja glojevitost duha. Eli Finci je od Djordja Jovanovića ostavio samo idejni kostur. Čitalac će dozнати ideje kojima se služio Djordje Jovanović iz Fincijevog ogleda, ali za njegovu intenzivnu radoznanost ostaje nejasna zašta je baš njima služio Djordje Jovanović, a ne recimo idejama Vladimira Dvornikovića. Slika duhovnog ustrojstva ličnosti, njene unutarnje organizacije, onog sublimnog tkanja umnog i moralnog mehanizma pružala bi mnogo više od suvoj popisa i sumarne fiksacije vladajućih ideja trenutka. Finci nema taj duglji vid kritičarske ličnosti ili mnogo — ličnosti. Njegov životni prostor je teza — antiteza, izlaganje ideja, intelektualna disertacija. Prema tome, kako je dano primene, kao svi ljudi jačke pameti, Finci ne voli lirizam u kritici i otuda gotovo svaka od njegovih kritika, izuzev predgovora knjizi „Više i manje od života“, nosi tragove koštunjavajuće stegje, nešto od fizikalne higijenske recepture. Ne toliko u stilu rečenice, koliko u glomaznom mehanizmu konstruktivnog, gradjanski rezonerskog, pravničkog postupka prema književnom delu.

Ja znam gotovo napamet sve njegove bombe, sva moguća iznenadjenja; dovoljno je pročitati jednu Fincijevu presudu književnom delu u „Politici“ pa da se stvari pretstava o obliku njegovih narednih nedeljnji razmisljanja. Otuda se u knjizi „Više i manje od života“ nikakvo cveće maže nije razborkorio što Fincijevi mastionice i nikakva trenutna slabost nije užarila do ponesene pohvale ili smrznute presude. U svemu Fincijevom pisaju oseća se strogi metar korektogn, apotekarskog suvog prenijivanja iako bi se bražali recepti u prošlosti takvom njegovom pisanju, to nikako ne bi bio Skerlić ili Ljubomir Nedić. Od Matoša ga deli čitava dužina pesnika kritičara, a od Djordja Jovanovića sva strasnost ovog revolucionara sanjalice, njegova strašu prožeta logika. Daleki Fincijev kritički predak u stilu bio bi možda Djordje Maletić ili Jovan Hadžić. Sa prvim ga vežu glomazne, celomudrene definicije o umetnosti, a sa drugim smisao za verbalne gimnastičke parade. Djordje Maletić je nekad pisao: „Umetnost je u spoljašnje veštice postrojvedena ideja...“ Eli Finci danas piše: „Otkrivanje potpuno subjektivno, snažnim ličnim emocijama izvitopereno?“

poetisko po tome (reč je o T. Vulfu) što je sve u njemu do najsigurnijih podrobnosti, jedno neprekidno subjektivno oslobođavanje od nagomilanih i zapretanih ličnih doživljaja, strasti, stregnji i zanosu! Eli Finci tako piše o Vulfu, tako „ingenioznoj fantaziji Bojana Stupice“, tako o ciklusu Glembeajevih, tako o sveću čega se lati ili na čemu se zaustavi njegov hroničarski interes. Stil bez zanosu, često zadihan i podgrejan, ali lišen postojane vatre, gradi utisak energetičnog ali u donjem slojevima te verbalne groznice nazire se građanska manžeta, nadimanje da se izgleda strog, neumitan sudija. Kad se detromizira taj stav, kad se razluči izgled koji govori: režem, bode, sećem, ostaje od Fincija vršnjačkih gradjanskih konverzacija, korektnost, poštovana pamet i naravno stručnjak za „klivensko Kabuki pozorište“.

Rečeno je o Jovamu Skerliću da je posedovao jezički talent koji stvara i to sa mesta koje obezbeđuje punu verodostojnost precizne procene i nepristasnog odnosa. Ako bi se u Fincijevim kritikama tragalo za takvimi stvaralačkim poduhvatima u jeziku teško da bi se u bilo kom tekstu mogla da potvrdi ova predmeda o Skerlićevom jezičkom elanu. Fincijeva leksika je sva u strogosti književno-tehničke, teorijske terminologije, uglasta, nesavitična i ima se utisak da te kritike piše čovek koji je dugo čitao teške, nesavršljive teorijske rasprave. Nešto emotivnog poleta nadahnuo je nekoliko gustih, zrakastih rečenica u predgovoru knjizi „Više i manje od života“, nekoliko ponesenih rečenica doneo je i ogled o Držićevom „Dundu Maroju“, „Don Žuanu“ Suzane Lilar, o „Slamnom šeširu“ Ežena Labiša i još nekoliko njih, ali ni u jednom od tih brojnih Fincijevih izleta u duhovno ne oseća se živo vreme, tvorački nemir reči, ni u jednom od njih čovek ne zažali što se esej završava. Bogatstvo jezika nije u pabirčenju i skupljanju po onome što su drugi pre nas stvorili, već u bogatstvu unutrašnje duhovne prirode onih koji stvaraju jezik. Ove reči istovremeno mogu da naslute u Skerliću jezički talent koji stvara, a isto tako zašto u većini Fincijevih kritika taj jezički talent drena. Za Finciju, recimo, Bojan Stupica ima „ingenioznu fantaziju“, komad je „piroteštan“, pisci su neizbežno svedoci svoga vremena, nečiji svet se „izvrgava ruglu“, satira ima „sarkastičnu ostricu“, na sceni je postignuto „jedinstvo glamučkih izražajnih mogućnosti“, jedna govorna linija i jezički fond koji ne vezuju pažnju i ne otvaraju, niti se trude da otvore put u slojevitost reči, u gornje, to znači mužičke slojeve jezika. Otuda se za Finciju može ponoviti ono što je nepravdno bilo rečeno za jednog drugog pisca: „njegova cene, ali ga ne čitaju“ i kad bi u jednom plebiscitu publike birala svog kritičara, Finciju teško da bi pripalo i ono nekoliko glasova pozornišnih trudbenika o kojima piše.

Druga jedna neprekidna slabost nadviđala se isto tako neprekinita nad Fincijevom književnom sudbinom: otustvo ličnog zavojnog tla, popstvene granične zone u domaćoj književnosti na kojoj bi dubio izvor dejstva i svoje emotivne veze sa živim nastav-

jamjem umetnosti. Finci je pisao o našim i stranim piscima, o Branimiru Čosiću i Marseju Prustu, o Augustu Cesarcu i Deni Didrou, o Djordju Jovanoviću i Polu Lafargu, o Isidori Sekulić i Rože Marten di Garu i u svim tim ogledima ne može se prevesti ideo poviselog sluga, drugovanje sa poznatim evropskim imeninama, pojačana budnost ukusa, neoporno osećanje za čistotu moralnog davanja i za ponecenost tvoračkim vrlozima. Finci je vršio jedan skromni kulturtregerski posao koji nesumnjivo ostaje kao podatak visoke odgovornosti intelektualca, istovremeno i kao podatak, možda, koliko su njegove intimne intelektualne sklonosti trpele u obrubima dužnosti i devreme, vojničke službe. Zahvaljujući jednoj intenzivnoj kulturnoj budnosti u Finciju uredniku Putevi su našem čitaocu doneli niz neospornih vrednosti naše i strane knjige (Marsel Prust, Alber Ticode, Garsija Lorka, Marko Ristić, Stevan Raičković i dr.) Ali na tako udaljenim polovima kritičar se nužno sukobio sa vrstom neobičasnih pitanja raznopravnosti koja istovremeno znače kretanje, dan i komad, umetničko beskučništvo, otustvo ugla i pravca pod kojima se stvari vide, intelektualizam, svudaprinsutnost ili istrutnost za jednu ideju ili vidjenje. Finci je radozoran kritičar, otvoren, asimilatorski duh, sa smisom za teorijsku gradju, za fragmentarni blesak argumenta. On ima smelosti da raspravlja o bitnim problemima ljudske egzistencije i ima duha u njihovom rešavanju. Kad se bude raspravljao o Skerliću u novoj Istoriji jugoslovenske književnosti mišljenje o njemu zaključiti da je naša kultura isuviše oskudna da bi dozvolila sebi luksuz zaobilazeњa stvarnih vrednosti, danas bi se već moglo desiti da jedan Laza Lazarević našeg vremena, sa devet prica smeštenih u glihu prostora, kojež od brojnih časopisa, bude nepriznato zatpan obimom ogromne i neanalizirane produkcije. To što je današnja pripovetka na manje upadljiv način prisutna u savremenoj književnosti ne mora da bude znak njenе male vrednosti i može da bude refleks jednog novog konteksta kada što je roman, preko otustva ljudi koji se bave njenim rezultatima, do novih ambicija pripovedačkog duhovnog oka koje odbija tradicionalnu poslušnost svetu oko sebe. Time ne želim da stvaramo nerealan mit o savremenom pripovetci — zaista nema mesta veličanju njenih rezultata — niti da nanosimo nepravdu pripovedačima ambiciozni naučnik — samordini doziv koji prepostavlja kreativni magnetizam u kritičaru, kritike Eli Fincija ne poseduju, i meni se čini da bi u raznovrsnim kulturnim okolnostima njima bila davno učinjena pravda: bile bi uzete kao publicistički pokušaji jednog literarnog amatera. Međutim, za matičevsku amatersku groznicu, Finci je isuviše trešio vreme, „grždanin“, kako bi rekao Matoš, a za sintetički poduhvat filozofa-kritičara, za „mišljenje u otoksimu“ nedostaje mu Brutova gradjanska hrabrost i silina ubedjenja. Ni kritičar ubica, niti kritičar borac. Ni žar lutalice, ni sekira pamfletiste.

Dosledan u razvijanju sopstvenih ideja Finci nikad nije bio, i treba se setiti onog poključne impresionističke egzaltacije: matrag u provincijalni realizam nikako! i ne baš tako davne nagrade Branku Copiću za isti taj provincialni realizam, treba se settiti bučnih deklaracija: „ja sam za novo, za moderno, za slobodu izraza“ protiv unisonog pevanja, i oslušnuti jedno drugo obostrano unisono pevanje pod plastičnom slobode izraza i pasivizmom kritičara, treba se opomenuti Fincijev teksta „Logika“ zvana tramvaj, temperamentnog obračuna sa misaonim tramvajizmom takozvanih intelektualaca i videti ono što se u duhu tog tramvajizma danas čini, pa uvideti koliko su uhodane varijante naših mislenih kretanja od živog patosa ka bezličnoj bronzi, od znamenja ka zvučnim etiketama. I to se po nekim zvane književne sudbine, ili još tužnije, humoristički, književna slava...

Miroslav EGERIC

IZBOR

iz listova i časopisa

POSLEDATNA SRPSKA PRIPOVETKA

PETAR DŽADŽIĆ: Kada bismo imali preglednu sliku razvoja naše pripovetke, sistematski po pojedinim fazama, njenog kretanja, mogli bismo uočiti u kojoj meri današnji bolji pripovetci otvara karačinstvo regionalno-realističkog šestara vodeći ih širokom lučnom putanjom metodiske i sadržajne raznovrnosti ka obloj celini jednog poetstvijeg, artističkog i savršenstvenog kruga. Tih i skoro neprimetan, proces usavršavanja naše današnje pripovetke može samo prividno biti osporen argumentom da danas nema onakvih ličnosti kakvih je bilo u bogatijim riznicama istorije, da su jedan Lazarević ili Domanović, Sremac ili Matavulj, Veselinović ili Stanković još uveli visoki spomenici koji gledaju u same teme živih pripovedača: njihova su dela u svom vremenu zaista značila vidljiv korak ka emancipaciji jedne siromašne literature i ona je zahvaljujući svojim srčanim pionirima džudiči ih bez ustezanja na pješestrel relative vještosti. Ako je do pre par decenija stanje u literaturi bilo takvo da je Branimir Čosić, preturajući po prasniačim rafovima zaboravljenih knjiga, „knjiga u mraku“, mirne savesti mogao zaključiti da je naša kultura isuviše oskudna da bi dozvolila sebi luksuz zaobilazeњa stvarnih vrednosti, danas bi se već moglo desiti da jedan Laza Lazarević našeg vremena, sa devet prica smeštenih u glihu prostora, kojež od brojnih časopisa, bude nepriznato zatpan obimom ogromne i neanalizirane produkcije. To što je današnja pripovetka na manje upadljiv način prisutna u savremenoj književnosti ne mora da bude znak njenе male vrednosti i može da bude refleks jednog novog konteksta kada što je roman, preko otustva ljudi koji se bave njenim rezultatima, do novih ambicija pripovedačkog duhovnog oka koje odbija tradicionalnu poslušnost svetu oko sebe. Time ne želim da stvaramo nerealan mit o savremenom pripovetci — zaista nema mesta veličanju njenih rezultata — niti da nanosimo nepravdu pripovedačima ambiciozni naučnik — samordini doziv koji prepostavlja kreativni magnetizam u kritičaru, kritike Eli Fincija ne poseduju, i meni se čini da bi u raznovrsnim kulturnim okolnostima njima bila davno učinjena pravda: bile bi uzete kao publicistički pokušaji jednog literarnog amatera. Međutim, za matičevsku amatersku groznicu, Finci je isuviše trešio vreme, „grždanin“, kako bi rekao Matoš, a za sintetički poduhvat filozofa-kritičara, za „mišljenje u otoksimu“ nedostaje mu Brutova gradjanska hrabrost i silina ubedjenja. Ni kritičar ubica, niti kritičar borac. Ni žar lutalice, ni sekira pamfletiste.

Dosledan u razvijanju sopstvenih ideja Finci nikad nije bio, i treba se setiti onog poključne impresionističke egzaltacije: matrag u provincijalni realizam nikako! i ne baš tako davne nagrade Branku Copiću za isti taj provincialni realizam, treba se settiti bučnih deklaracija: „ja sam za novo, za moderno, za slobodu izraza“ protiv unisonog pevanja, i oslušnuti jedno drugo obostrano unisono pevanje pod plastičnom slobode izraza i pasivizmom kritičara, treba se opomenuti Fincijev teksta „Logika“ zvana tramvaj, temperamentnog obračuna sa misaonim tramvajizmom takozvanih intelektualaca i videti ono što se u duhu tog tramvajizma danas čini, pa uvideti koliko su uhodane varijante naših mislenih kretanja od živog patosa ka bezličnoj bronzi, od znamenja ka zvučnim etiketama. I to se po nekim zvane književne sudbine, ili još tužnije, humoristički, književna slava...

Uz riječke iznimke, pisci trgovackog društva čitavih stotinu petdeset godina vjerovali su da mogu živjeti u sretnoj neodgovornosti. I zaista su živjeli, a nakon tогa umrli usamljeni kao što su i živjeli. Mi pisci sadašnjice nećemo više nikada biti sami. Naše je jedino opravdanje, ako ga ima, da govorimo, u granicama svojih sposobnosti, za one, koji to ne mogu. Za umjetnika nema povlašćenih krvnika... Jedini angažirani umjetnik je dobrovoljni, tij. onaj koji ne odbija borbu ali pripada odbiju da se pridruži regularnoj vojsci. Pouka koju tada nalazi u ljepoti, ako je pošteno izvučena, nije pouka egoizma već čvrstog bratstva. A tako shvaćena ljepota nije nikada porobilu jednog čoveka... „Republika“ br. 2-3, veljača-ožujak 1960.

i čama“, taj „seljački trudodan“ ne jednom se pretvara u našoj pripovedačkoj tradiciji u seosku ikonografiju, u idiličnu apotezu patrijarhalnog kolektivizma, u razneženu ūakirovku „živo“a na selu — života medju ljudima“, u bukvalnu osudu varoškog života kao samog principa zla, mistične sile koja dresira i rasčoveče ličnost... „Gadna čaršija“, koja mri i uništava ličnost, postepeno se, kao takva, gubi iz naše proze, mada u nekim njenim primitivnim oblicima sudbina seljačke, „Jedno zdrave prirode“ u „bolešnom gradu“ još uvek inkarnira preobučeni Vukadin, a poučnu pružu jedva modificirana, tradicionalistička svest jednog Stevana Sremca.

Proza o čoveku grada, koji se na asfaltu ne oseća, kao neprilagodjen stranac, vrsta izgnanika, bez obzira u kojoj meri njegovu doživljavanja ponira u tamnije, nevesele pežaje unutrašnjeg života, istovremeno je i proučava koja vodi računa o modernizaciji tehničke i artizanski oblike...

Naša pripovetka je imala svest o društvenoj odgovornosti, nacionalnu svest, ponekad moralnu. Estetska svest bila je pomalo potrošnja, sada stiće i nju, stičući pri tom, filozofskim jezikom rečeno, „svest o sebi samoj“...

Svest estetskom — proces koji je zahvatila i nju, i to ne manje nego ostale rodove, doveo je do usavršavanja njenih izražajnih oblika, tako da bi malo, vremenski adekvatovan period u razvoju naše literature mogao da se meri, po vrednosti i raznovrnosti nacionalnog prosek, sa ovim da-nam.“

(„Delo“ br. 4, april 1960)

UMETNIK I NJEGOV VREMENJE

ALBER KAMI: „Svaki umjetnik danas je ukrcan na galiju svoga vremena... Pred svojim vremenom umjetnik ne može da pobegne, niti da se u njemu izgubi. Ako bježi od njega, govor u prazno. I obratno, ukoliko ga užima kao predmet, potvrđuje time svoje postojanje čak subjekt i ne može mu se u potpunosti potčiniti. Drugim riječima, kad se odredi da podjeli sudbinu svih umjetnika potvrđuje svoju individualnost...“

Uz riječke iznimke, pisci trgovackog društva čitavih stotinu petdeset godina vjerovali su da mogu živjeti u sretnoj neodgovornosti. I zaista su živjeli, a nakon tогa umrli usamljeni kao što su i živjeli. Mi pisci sadašnjice nećemo više nikada biti sami. Naše je jedino opravdanje, ako ga ima, da govorimo, u granicama svojih sposobnosti, za one, koji to ne mogu. Za umjetnika nema povlašćenih krvnika... Jedini angažirani umjetnik je dobrovoljni, tij. onaj koji ne odbija borbu ali pripada odbiju da se pridruži regularnoj vojsci. Pouka koju tada nalazi u ljepoti, ako je poštено izvučena, nije pouka egoizma već čvrstog bratstva. A tako shvaćena ljepota nije nikada porobilu jednog čoveka... „Republika“ br. 2-3, veljača-ožujak 1960.

»POLJA« uredjuju: Gojko JANJUŠEVIĆ, Tomislav KEĆIĆ, Petar MILOSAVLJEVIĆ, Pavle POPOVIĆ, Bogdana POZNANOVIC, Dejan POZNANOVIC, Mileta RADOVANOVIC i Milan A. TABAKOVIC. — Glavni i odgovorni urednik Dejan POZNANOVIC. — List izdaje NIP »Progress« Novi Sad, Maksima Gorkog 20/I. — Tekući račun br. 151-1/11-514. — Redakcija »Polja«, Novi Sad, Maksima Gorkog 20/I. Tel. 35-59 i 49-67. — Rukopisi treba slati otkucane na pisacići mašini, na „sliku narodnog života“, na „seljačku narodnjačku“ ideologiju, na „sliku narodnog života“, na „seljačku rukopis“ se ne vraćaju. — Godišnja preplata 300 dinara. — Stampa »FORUM«, Novi Sad

= 487/63
451